

rejlő s a regények által kidomborított disztópiikus, fenyegető veszélyek narratív és egyéb módokon történő tematizálása teremt meg. Az összefoglaló végül az elemzett regények esetében feltárt műfaji önreflexió vonulatára hívja fel a figyelmet. A szóban forgó textuális jegyek már a szűkebb értelemben vett irodalmiság területéhez tartoznak.

A fentieknek megfelelően kijelenthető, érdemes elolvasni a Baka L. Patrik által elemzett regényeket. És természetesen Baka L. könyvét is, a *Múlthasadást*. Méltó folytatása a szerző 2023-ban, szintén a NAP Kiadó gondozásában megjelent, a populáris, ifjúsági és gyermekirodalom körében az élményalapú irodalomtanítást megcélzó *Doboztankönyvének*. Ajánlom mindenki figyelmébe!

Beke Ottó

Balázs Livia: Népi próza a Rábaközben. Budapest, Balassi Kiadó, 2025, 657 p. + képmelléklet /Magyar Népköltészet Tára, XXIII./

A magyar mesekutatás kezdeteit Gaál György 1822-ben, Bécsben megjelent német nyelvű mesegyűjteményéhez (Georg von Gaal: *Märchen der Magyaren*) szokás kötni. Ebben benne van az a kimondatlan köznyelvi (és szakmai?) konszenzus, ami mese alatt a tündér- vagy varázsmeséket érti. Amennyiben viszont az alább bemutatásra kerülő publikáció megengedőbb és szélesebb merítésű népi próza kategóriájában gondolkodunk, akkor a kezdetek jó negyedszázaddal korábbra tehetőek. Erről azért is érdemes itt és most szót ejteni, mert a bizonyos szempontból úttörő vállalkozásnak tekinthető munka, Kovács Pál szólás- és közmondásgyűjteménye éppen Győrben látott napvilágot 1794-ben, *Kovács Pálnak magyar példa, és közmondási* címen. Egyediségét az adja, hogy a különféle szóláshasonlatokhoz a magyar gyakorlatban először közöl helyenként epikai háttérrel, egy-egy anekdota, magyarázó történet formájában. És ezek egy része visszaköszön Balázs Livia mun-

kájában is, ami anyagát a tágan értelmezett Győr vonzaskörzetéből meríti. Konkrétan a Rábaközből, ami a magyarországi Kisalföld egyik kistája, Győrtől délnyugatra terül el, Kapuvár és Csorna központokkal. Északról egy másik kisalföldi kistájjal, a tőle folyóhordalékúppal elválasztott Hansággal szomszédos, míg nyugatról a Répce, délről és keletről pedig a Rába határolja. Néprajzilag mind ez ideig textilművességéről (viselet, hímzések), továbbá táncairól, bizonyos szokásairól volt ismert, ami a tudománytörténetileg magyarázható néprajzi érdeklődés korábbi tendenciáinak is betudható. Népi prózájáról viszonylag keveset tudtunk.

A most megjelent vaskos gyűjtemény a Magyar Zoltán által szerkesztett Magyar Népköltészet Tára című sorozat 23. kötete-ként látott napvilágot. Most döbbenek rá, hogy voltaképpen mily észrevétlen maradt (hogy kellőképpen köldöknéző legyek: legalábbis tájainkon) ez a jeles sorozat, amely pedig 2001-ben éppen egy Torna megyei népmondákat tartalmazó gyűjteménnyel indult. Ennek előszavában a szerkesztő (mivel mással?) az „immár visszavonhatatlanul elérkezett [...] utolsó órával” indokolja a sorozat létjogosultságát és elmondja, hogy a „fehér foltok” eltüntetése érdekében a cél olyan „táji, kistáji, zömében új magyar anyagot publikáló, zömében recens gyűjtésű folklórányagot publikáló, reprezentatív gyűjtemények közreadása, valamint olyan átfogó, a magyar anyag egészére kiterjedő műfaji monográfiák életre hívása, melyek a magyar folklorisztika adósságlistáján foglalnak el előkelő helyet”. Nos, időközben 23 kötet került napvilágra (lásd a függelék), miközben (ha szimbolikusan is) lényegében az egész magyar nyelvterületet körbecövekeli, köztük egy sor, a szlovákiai magyar tájakat (is) érintő kötetrel. Tematikailag, egy balladagyűjteményt és néhány vegyes népköltési korpuszt leszámítva a népi prózai hagyományok perszonális, lokális, táji gyűjteményeiről van szó. Utóbbi kategóriába tartozik, hogy a fentebb elejtett szálért ismét lehajoljunk, Balázs Livia könyve is.

Maga a szövegtípusok (a gyűjtő, összeállító több évtizedes kutatómunkájának a gyűmölcsce) elsődlegesen 2015 közlést tartalmaz, miközben ezeknek a száma, (számomra érthetetlen módon) a jegyzetekben közölt szövegvariánsoknak köszönhetően, jóval több. A szövegeket a magyar (és részben nemzetközi) szövegfolklorisztikai gyakorlatnak megfelelően tagolja. A szövegtípusok belső arányainak érzékeltetése végett érdemes ezeket felsorolni, zárójelben az adott típusnak a kötetben szereplő előfordulási számaival: eredetmagyarázó mondák (77), történeti mondák (113), helyi mondák (197), betyármondák (36), kincsmondák (8), hiedelemmondák (562), modern mondák, azonosítatlan repülő tárgyak – ufótörténetek (42), ál-hiedelemmondák (16), tabuk, bűn és bűnhődés mondák (23), legendák (54), mesék (4), igaz történetek, tréfás elbeszélések (323), falucsúfolók (560.) Az egyes típusok előfordulási arányai egyrészt jelzik a gyűjtői-kutatói érdeklődés tendenciáit és a „terepen” még gyűjthető szövegek milyenségét egyaránt. Közhelynek számít, hogy a magyar mesekutatás kezdetekor (aztán ebben hosszú-hosszú időre benne is ragadva) a gyűjtői érdeklődés a par excellence mese (értsd: tündér- vagy varázsmese), tehát a nemzetközi mesekatalógus (ATU) szerinti 300–749 közi típuszámmal jelölt szövegek felé irányult. A korai (és későbbi) mesegyűjteményeket megnevezve alig találunk bennük (miközben az idő haladtával azért egyre több) *nem* tündérmese. Közben a szóhasználat is finomodott. Mese- vagy mondakutatás helyett egyre elfogadottabbá vált az általánosabb *népi próza* szóhasználat (a szlovákban: *ľudová próza*, a németben: *Erzählkultur* stb.). Ebbe a tágas kategóriába aztán már minden beilleszthető, miközben a kutatói érdeklődés is egyre erőteljesebben szegeződött a kisepikai műfajokra (tréfa, trufa, anekdota, falucsúfoló, epikai maggal bíró szóláshasonlat stb.). Ez afféle szükségből az erény helyzetnek tűnik (de nagyon remélem, hogy nem az), hiszen mindezzel párhuzamosan a szájhagyományozott tündérmesék gyűjthetősége egyre szűkül. Ezt

tükrözi vissza jelen kötet belső műfaji struktúrája is. Olyannyira, hogy a „mesék” kategóriájában közölt négy szöveg egyike sem tündérmese. Két legendamese, egy állatmese és egy tréfás mese található köztük. Ezzel persze azonnal felvetődik a kérdés, hogy ha ezeket a szövegeket meseként sorolta be a szerző, akkor a falucsúfolókat (de legalábbis azok egy részét) miért nem? Hiszen a nemzetközi mesekatalógusban azoknak is megvannak, kissé általánosabban értelmezve, a bolondokról, balgákról szóló történetekként kezelve őket, a megfelelő típuszámok (ATU 1200–1349). Megjegyzendő, hogy a Magyar mesekatalógus ugyanezt a számsort falucsúfolók (rátótiádák) összefoglaló műfajnévvel illeti. Igazán nem a kákán szeretném a csomót keresni, de annyit azért még meg kell jegyezni, hogy az „igaz történetek, tréfás elbeszélések” salamoni egybemosása támadhatatlanná teszi a kategóriát (hiszen, amiről kiderülne, hogy mégsem *igaz történet*, akkor az *tréfás elbeszélés*), ezt az igaz történet megnevezést (miközben tudom, van ilyen kategória a magyar folklorisztikában) mindamellelt kerülném. Hiszen ami nem mese, azt a szájhagyományozó kultúrában a mesélő és/vagy a hallgatóság valamilyen szinten igaznak gondolja (ta). Az a bizonyos balga asszony tényleg babként próbálta főzni a babkávét, a külföldről hazatért legénynek tényleg rá kellett lépnie a gereblyére, hogy orra vágja, s eszébe jusson annak a k..a gereblyének a neve, a falusi paraszt a színházban valóban fölkiáltott, hogy lássuk a színéveszt, csakugyan konkrét lakodalomban kínálták a papot azzal, hogy magának mondom, plébános úr, mert a többinek úgyis megvan a magához való esze stb. Vég nélkül folytathatnám, s ezzel értem oda, hogy a gyűjtemény óriási értékét kezdjem magasztalni.

Hiszen az nem a kategorizálás, valljuk be: esetlegességein múlik, hanem a közreadott anyag milyenségén, kontextusba helyezésén, szolid szakmai jegyzetapparátusán. Balázs Livia kitűnő munkát végzett. Sok évtizedes gyűjtési eredményeit (amibe beletartoznak a saját maga által, a szóbeliségből rögzí-

tett darabok éppúgy, mint a különféle írott és nyomtatott forrásokból idézett szövegek is, utóbbiakat – a megkülönböztethetőség kedvéért – macskakörmök közé rakja), szóval eredményeit egy, a térség földrajzát, történetét, nyelvjárását, a prózai népköltészet kutatási eredményeit taglaló, masszív bevezetéssel nyitja. Ennek részét képezi a később sorjázó szövegek kontextusba helyezése, jellemzése. Magát a szöveggörpust alapos, a forrásokra (az adatközlő nevére, a gyűjtés helyére és körülményeire, illetve a korábban már nyomtatásban megjelent vagy kéziratos helyek bibliográfiai adataira) utaló, a szövegfolklorisztikai környezetbe helyező, további variánsokat is felsorakoztató jegyzetapparátus, az adatközlők, a gyűjtési helyek, az emlegetett településnevek mutatója, valamint a tájszavak, továbbá a kapcsolódó irodalom, kották és képek jegyzéke egészíti ki.

A rábaközi népi próza szövegeiben lapozgatva az ember önkéntelenül is arra gondol, hogy milyen jó, ezeket a – gyakran évszázados, évezredes történeti mélységekbe mutató – szövegeket magyarul olvasni. Hiszen egész európai beágyazódottságunk tükröződik benne. Csak egy példa, hiszen a rendelkezésre álló terjedelem fogytán. A Bágogszováton 1997-ben lejegyzett történet, miszerint a beteg asszony, akihez orvost akartak hívni, így kiált fel: *csak orvost ne! Nem akarok még meghalni*, már megvan egy 1767-es francia, majd még ugyanabban az évben lefordított német anekdotagyűjteményben. Aztán alighanem innen kerül András Sámuel népszerű munkája (*Elmés és mulatságos rövid anekdoták...* Bécs, 1789) első kötetébe, ahonnan (talán) Kónyi János, *A mindenkor nevető Democritus* című, a maga korában szintén rendkívül populáris munkájába (Buda, 1792). Kalendáriumokban, vicclapokban is föl-fölbukkan, miközben ezek hatására, vagy tőlük függetlenül (?), velük párhuzamosan a magyar és az európai népek szóbeliségében is tetten érhető. És hogy keretessé tegyem a történetet, álljon itt egy (csak némileg) kapcsolódó szólás Kovács Pálnak a bevezetőben említett gyűjte-

ményéből: *Nem mindenkor Orvos az oka, ha meg-hal a' beteg.*

A példák száma tetszőlegesen szaporítható, s hogy ezek a tanulságos szövegek most kézbe is vehetőek, köszönet Balázs Lívია szin- te felbecsülhetetlen munkájának.

Liszka József

A Magyar Népköltészet Tára eddig megjelent kötetei:

[Az első kettő kivételével, amelyek az Osiris Kiadó gondozásában láttak napvilágot, a továbbiak a budapesti Balassi Kiadó égisze alatt jelentek és jelennek meg]

- I. Magyar Zoltán: *Torna megyei népmondák.* 2001.
- II. Raffai Judit: *A mesélő ember. Szűcs László bácskai parasztember meséi.* 2001.
- III. Magyar Zoltán: *A csángók mondavilága. Gyimesi csángó népmondák.* 2003.
- IV. Magyar Zoltán: *A herencsényi mesemondó. Herencsényi mesék, mondák és tréfás népi elbeszélések Bartusné Szandai Teréz előadásában.* 2004.
- V. Magyar Zoltán: *Kalotaszegyi népmondák.* 2004.
- VI. *A tengeri kisasszony. Ipolyi Arnold kéziratos folklórgyűjteménye egész Magyarországról 1846–1858.* (Közreadja Benedek Katalin). 2006.
- VII. Magyar Zoltán: *A Szilágyság mondahagyományja.* 2007.
- VIII. Magyar Zoltán: *Népmondák Erdély szívében. Alsó-Fehér megye mondahagyományja.* 2008.
- IX. Magyar Zoltán: *Csinódi népköltészet. Az Uzvölgyi csángók folklór-hagyományja.* 2009.
- X. *Fanyűvő Jankó. Palócföld meséi és mondái Nagy Zoltán gyűjtésében.* (Sajtó alá rendezte Benedek Katalin). 2010.
- XI. Magyar Zoltán: *Torna felé vezet egy út... Torna megyei népballedák.* 2011.
- XII. Görög Veronika: *A háromút. Varsányi cigány mesék Berki Jánostól.* 2012.

- XIII. Magyar Zoltán: *Mezőségj népmondák*. 2012.
- XIV. *Estefia, Éjfélfia, Hajnalfia*. Csíkszentdomokosi népmesék Belatini Braun Olga gyűjtésében. (Sajtó alá rendezte, szerkesztette és a jegyzeteket írta Benedek Katalin. A bevezető tanulmányt írta Hermann Zoltán). 2013.
- XV. *Órségj mesék és mondák*. (Közreadja Magyar Zoltán.) 2013.
- XVI. Kálmány Lajos: *Alföldi gyűjtés* (Közreadja Forrai Ibolya–Raffai Judit). 2015.
- XVII. Ortutay Gyula zoborvidéki folklórgyűjtése (Közreadja Magyar Zoltán–Varga Norbert). 2018.
- XVIII. Magyar Zoltán: *Szilágyságj dekameron*. *Szilágysámsoni tréfás népi elbeszélések és igaz történetek*. 2019.
- XIX. Balassa M. Iván–Bálint Zsuzsa: *Koleszár Ferenc mesél. Egy zempléni pásztoember meséi*. 2021.
- XX. Magyar Zoltán: *Történetmondás és ökológiai tudás. Egy mesélő ember Farkasok-patakán*. 2022.
- XXI. Bosnyák Sándor–Magyar Zoltán: *Erdélyi népmondák*. 2022.
- XXII. Magyar Zoltán: *Hideg Anna meséi. Ördögösfüzesi mesék, mondák és egyéb történetek*. 2023.

